

Épen úgy figyelmeztet arra is, hogy ha több cselekvési ok jelentkezik előttünk, azok nem mindig jelentkeznek egyforma módon. Ugyanazon motivumokat tisztán külsőleg (emlékezetből, hallásból, szokásból) lehet ismerni, vagy pedig önmagukban, lényegiségükben.

Csak természetesnek találhatjuk ezek után, ha Schinz conclusiói oda mennek ki, hogy senkinek sem lehet értelmiségénél magasabb rendű erkölcsi érzése és továbbá, hogy minden tévedése az erkölcsi érzésnek megfelel mindig az értelem tévedésének is.

* * *

A „*Journal des Economistes*“, mely Molinari szerkesztésében Párisban havonként jelen meg, február 15-iki számában első helyen *Frédéric Passy*-nak a „Société française pour l'arbitrage entre nations“ 1895. január 14-iki ülésén Európa jövőjéről („L'avenir de l'Europe“) tartott felolvasását hozza. Célja a tanulmánynak kimutatni, hogy Európa vagy békében fog élni, vagy nem fog élni, illetőleg nem maradhat a polgárosultság élén, átveszi tőle ezt a szerepet az oceanontúli világrész.

Emlékeztet a cikkk, hogy e században csak a világ úgynevezett civilisált részében a háború körülbelül 10—12 milliónyi emberi életnek vetett véget, s mint Henry Richard kiszámította, 1870-ben az angol alsóházban, csupán Anglia állandó békeidőben — 1815-től 1870-ig — fegyverkezésekre 65 milliárdot költött; egész Európa pedig e század folyamán az összes európai nemzetek tőkájének legalább is felét fordította a háború céljaira, maga Franciaország mintegy 200 milliárdot.

A fegyveres békét az európai évi budgetek ma is 5 milliárddal fizetik meg, nem számítva ide a félbenhagyott munkát, a családok inségét, az ipar hátramaradását, a vidék elnéptelenedését, a mi legalább is megkétszerezi ez összeget.

Tehát a fegyveres béke Európa összes államai bevételeinek körülbelül harmadát emészti fel, míg egy másik hármadrész az adósságok kamatai fizetésébe megy fel. Mert bármit mondjanak is — jegyzi meg közbe Passy — minden kölcsön, a helyett, hogy az adóktól megmentene, okvetlenül egy örök adót eredményez e kölcsön kamatai fedezésére. Jól mondta Bastiat: a

munka termel, a politika megsemmisít s ezért nincs a munkának jutalma.

Maguk azok, kiknek mesterségök a hadakozás, nem mindig magasztalói a háborúnak. A most elhalt Canrobert tábornagy például 1890-ben ezeket írta a londoni interparlamentaris conferentiához: „Nagy igazuk van, hogy összejönnek a háború megátlására. Én, a mint kötelességem volt, tőlem telhetőleg résztvettem a háborúzásban; de ismerem, rút dolog az; igyekezzenek gátat emelni ellene.“ Ugyanígy nyilatkoztak 1840-ben Soult és Wellington ministerek.

Idézi Passy Türr tábornok szavait is, melyekkel a mult évben Rómában a számára adott banketten mint a béke embere kárhoztatta, hogy 1871 óta az európai kormányok 100 milliárdot költöttek a háborús készülődésekre, a nélkül, hogy egyik is kezdeni merészelt volna.

Rámutatva aztán a vidék fokozatos elhanyagolására, a városok túlságos benépesedésére, arra következtet Passy, hogy a mult háborúja, a jövő háborúinak félelme, Európának egy állandó táborra való átalakulása nem csupán azt eredményezi, hogy az embereket a csatatéren vagy a kórházakban hagyja veszni, de megakadályozza születésöket, csökkenti a világ népességét s talán megdöbbsentő arányokban fejleszti ki azt a roppant aránytalanságot a halálozás és a születések közt, mely pár év óta már félelmes módon kísért különösen Franciaországban.

1889 óta interparlamentaris egylet létesült Európában, mely minden évben egyesíti az összes európai parlamentek tagjait. Legutóbb Hágában gyűltek össze, hogy lássák, mit tehetnek. E congressuson a dán csoport indítványba hozta, hogy óhajtandó lenne, ha az interparlamentaris egyesület tagjai illető parlamentjeikben fölszólítanák kormányaikat, hogy delegáltakat küldjenek egy diplomatiiai vagy féldiplomatiiai jellegű conferentiára, mely vizsgálat tárgyává tegye, hogy mely nemzetek s mely területek volnának alkalmasok arra, hogy neutralisáltassanak önmaguk és a többi államok érdekében.

Ezen terv meleg pártolásával végzi Passy is lendületes felolvasását.

Maga a folyóirat ismert nevű szerkesztője, Molinari, a történelem gazdaságtana („L'économie de l'histoire“) nem egészen praecisnek tetsző czíme alatt közöl eszmékben gazdag fej-

tegetéseket. A czéhrendszert és rabszolgaságot veszi témájául, s azokat a kor gazdasági természetéből és helyzetéből magyarázza ki. Mert hiszen, a mi a régi helyzetet különösen jellemzi, az a piaczkorlátoltsága volt. A nagyobb területeken jelentkező teljes biztonsághiány, a közlekedés természete, nehézsége, a szállítási eszközök tökélytelensége következtében, minden foglalkozási ág, minden ipar, minden mesterség csekély kivétellel arra volt korlátolva, hogy csak egy csekély számú helyi piaczkorlátoltságára lassa el. Ez pedig csak kevés számú vállalatnak nyújthatott megfelelő jutalmat, a mely alkalmas lett volna arra, hogy a tökélyt magához vonzza s a vállalkozókat és munkásokat fenntartsa. Mihelyt e szám meg lett haladva, ebből a termelőkre végzetes túlermelés származott, mely a fogyasztókat is károsan érintette. Egyedüli mód a káros visszahatások elkerülésére az volt, ha egy egyesületet, syndikátust alakítottak minden helybeli kereskedési, ipar- és foglalkozási ág vállalkozói, ha a vállalkozások számára a piaczkorlátoltsági arányában korlátozták és ha különösen megakadályozták e piaczkorlátoltságát bel- és külföldi versenytársak által.

Természetesen a fogyasztás és ermelés egyensúlya, azon az áron, mely szükséges ahhoz, hogy a ermelés tényezőit összetartsa, nem volt elérhető, mint a hogy a korlátlan versenyű piacon elérhető a verseny természetzerű szabályzó ereje segítségével, szükséges volt tehát azt egy mesterséges organismussal helyettesíteni, mely oly módon szabályozza a termények vagy szolgálatok kínálatát, hogy elejét vegye annak, hogy a piackorár a szükséges áron alul essék, vagy az igazságos áron felül emelkedjék. Ez organismusnak egyik részét maguk a ermelők képezték, a kiknek érdekében állott az egyensúly megszakadását meggátolni úgy a ermelő, mint a fogyasztó hátrányára, mert az ár túlszigazása csökkentvén a fogyasztást, a ermelést is csökkenthette volna. Ennélfogva a ermelők kénytelenek voltak magukat bizonyos szokáshoz tartani.

Voltak azonban oly ermelési ágak, melyeknél a szokás nem volt elég az árak szabályozására, s a melyeknél a ermelők sem irányozhatták a ermelést és kínálatot. Ilyenek voltak az élelmiszerek. Ezeknek árát az aratási viszonyok szabták meg, s így nem lehettek alávetve a szokás és a maximum törvényei mesterséges befolyásának. A szokás és törvény hiába lépett közbe,

hogy lenyomja a gabonaárakat rossz években, a természet törvénye diadalmaskodott, daczára minden néplázadásnak és törvényes büntetésnek s az árakat a kínálatot meghaladó kereslethez viszonyította, mindaddig, míg csak az éhség a kereslet arányát le nem szállította.

Ezekből a viszonyokból folyt az is, hogy az ipari és kereskedelmi céhek a termelés minden tényezőjét kezeikben egyesítvén s számuk a piacz kiterjedéséhez lévén szabva, a régi időkben a termelés alsóbbrendű munkálataival foglalatосkodók száma, főleg mivel a gépi munkát is az emberi erő helyettesítette, rendkívül nagy kellett hogy legyen azokhoz viszonyítva, kik az ipari és kereskedelmi vállalkozások vezetésével foglalkoztak. Ezek életük fentartását nem biztosíthatták máskép, mint munkájok kicserélésével, a termelés eredményei egy részével szemben. Űgyde ez eredmények csak hosszabb-rövidebb idő múlva voltak megszerezhetőek. A gabonát előbb el kellett vetni, learatni, meg kellett várni, míg a hajó az árúrakományt elszállítja, a vevő kifizeti, míg a mezei munkás szolgálata megjutalmazásához juthatott. Űgyde addig is élnie kellett. Ha a mezei munkás nem kapott előleget, úgy nem vehetett volna részt a termelés munkájában, csakis azon föltétellel, hogy a termelésben való részét anticipálja és biztosítja magának bér alakjában. És milyen lett volna ez esetben a mezei munkások helyzete? A kiváltságos földbirtokosokkal és ipari vállalkozókkal találván szemben magukat, ezek előtt kevésbé volt sürgős munkájok megvétele, mint ő előttük munkájok eladása, s így a szükségkép korlátolt piaczon amazok diktálhatták a föltételeket, úgy hogy a munkabér mielőbb a munkás élete és testi ereje fentartására szükséges minimumon is jóval alább szállt volna.

Helyesen következtet mindezek után a szerző arra, hogy nem volt a gazdasági termelés lehetővé tételének más módja, mint a földművelő osztályt a gyámság egy neme alá helyezni. Így a tulajdonosnak érdekében állt rabszolgái termelő erejét egyrészt fejleszteni és ápolni, másfelől szaporodásukat a foglalkozás igényeihez mértén szabályozni. Ezzel meg volt adva a népesedés és az életfentartás közötti egyensúly abban az osztályban, mely a legszámosabb s egyszersmind legképtelenebb volt szaporodási hajlamának féket vetni.

A rabszolgaság tehát — mondja Molinari — kezdetleges

ugyan, de egyedüli lehető formája volt a gyámsági viszonynak az akkori társadalom ipari és másnemű életviszonyai közt. Hogy tényleg meg is felelt a szükségnek s egyforma előnnyel járt a rabszolgára és a földesúrra nézve, azt mutatja, hogy legtöbb esetben önkéntes volt. Ritkák voltak a rabszolgalázadások, sokkal ritkábbak, mint később a gyámság és szolgaság kötelékei alól felszabadult osztályoké.

Tanulmánya további során a háború jelenségének okát kutatva a gazdasági élet történetében, a következőket írja Molinari: Az emberi nem termelőképessége megengedi, hogy szaporítsa életfentartási eszközeit. Viszont szaporodása szabályozásának képessége azt teszi lehetővé, hogy népesedését arányosítsa életfentartási eszközei mértékéhez. E kettős képessége fokozatos kifejtése segítségével Molinari nem tartja kizártnak, sőt valószínűnek véli, hogy az emberi-nem oly helyzetbe juthat, a hol az élet versenye a háború pusztító formájában megszűnik szükségesnek és elkerülhetlenné lenni.

Nem úgy azonban a civilisatio fejlődése útján levő nemzetek közt, a hol a háború megőrzi még hasznos és elkerülhetlen jellegét. A különböző társadalmak harcziás és uralkodó osztályai közt a háborút szükségessé tette az életfentartási eszközök, a piacz kiterjesztésének természetes és parancsoló szüksége.

Sőt ez esetben a háború nemcsak az uralkodó és harcziás osztályoknak volt hasznára, de az egész emberi-nemnek is. Igaz, hogy sok erőpazarlásnak s a gazdasági javak jelentékeny pusztításának volt forrása, de ezzel szemben állt az erkölcsi és anyagi vívmányok azon hosszú sorozata, melyet maga után vont. A harcziásokat hozzászoktatta azon tulajdonságok megszerzéséhez és megtartásához, melyeket a küzdés kíván; kifejlesztette bennök a veszélyvel való daczolást, a katonai vitézség főelemét, a fáradalmakkal való megbírkózást, a fegyelemhez megkívántató erkölcsi erőt stb. Hogy volt idő, midőn a háború a társadalmak fennállásának hathatós rugója volt, azt Molinari az ókori és középkori államok példáiból mutatja ki. Mind e társadalmak előrehaladtak a háborús időkből, de visszamaradtak és aláhanyatlottak, mihelyt nem kellett támadásoktól félniök s megszűntek támadók lenni. Ennek magyarázata egyszerű. Ez intézmények nem állhattak fenn máskép, mint egy oly osztály által védve, mely a háború és kormányzat különös képességeit kizárólagosan

magában egyesítette. Ellenben az alsóbb osztályokat épen a rab-szolgaság szigorú fegyelme, a kitartó munka és engedelmesség emelte oda, hogy képezzé tegye a civilisatio munkájában résztvenni.

„Malthus et la statistique“ a czíme *Giuseppe Fiamingo*, a „Rivista di Sociologia“ szerkesztője közleményének, melyből az első részt kapjuk most. Tudjuk, hogy a német „Übervölkerung“ s ennek ellentéte, a francia „depopulation“, a túlnépesség és az elnéptelenedés felett újabban heves viták folytak a tudományos irodalomban, melyek Olaszországban is visszhangot keltettek.

Herbert Spencer élesztette ki a discussiót legjobban azon czikke által, melyet 1852-ben a „Westminster Review“-ben adott közre ily cím alatt: „Theory of population deduced from the general law of animal fertility“, s melyet aztán a „Principles of Biology“-ban részleteiben is kifejtett. De Spencer elmélete még bevégtetlen volt; a francia Levasseurnak kellett azt tovább fejtenie, azzal a tétellel, hogy a népesség természetszerűleg lassabban gyarapszik, mint a gazdagság, miből következik, hogy a „standard of life“ emelkedik. Malthus nem számolt egy elemmel, nem számolhatott a modern ipar azon nagy productiv erejével, mely a tudomány fölfedezéseinek és alkalmazásának köszönhető.

Az így fölvetett problema nem csupán a társadalom gazdaságtanának tárgya; a physiologia és a vegytan is új világot vetettek rá. Lényege körülbelől ez: Úgy az emberek, mint az állatok és növények életében a születendők nagy többsége arra van rendeltetve, hogy elveszzen; csak egy csekély kisebbség győz a létért való küzdelemben. Ezzel szemben a socialismus azt állítja, hogy minden egyesnek győznie kell e küzdelemben és egynek sem szabad elvesznie, mint a hogy Montesquieu kifejezte, ki első formulázta és mindenkinél jobban a socialista problémát: „Az állam minden polgárának fentartása biztosításával, illendő ruházattal és az egészséggel nem ellenkező életmóddal tartozik“. Ez a problema — teszi hozzá Virgilii — az egész lakosság problémáját magában foglalja, de ez már nem ismerhető fel a modern socialistáknál.

Mindezen új problémák a társadalmi haladás egy lényegileg pessimistikus elméletén alapulnak, a mely nem új ugyan, de a melyet utóbbi időkben Gumplowitz hirdetett, s mely, bármikép

vegyük is a dolgot, bizonyos szempontból a socialismusnak szolgál támaszául.

Az emberek közötti egyenlőség elvéből kiindulva, azt állítják, hogy egyik egyén annyit ér, mint a másik; hogy az országok és nemzetek közti különbségek számbeli, de nem tulajdonságbeli különbségek, s előbb Gobineau, majd Gumpłowitz és mások azt kezdték hangoztatni, hogy az emberek száma állandó. A szaporodások és csökkenések egyszerűen a népesség területi helyváltásaiból erednek, melyek addig ismeretlen, vagy csak alig ismert embereket ismertetnek meg velünk. Mindannyian azonban egyenlők s a socialisták azt hiszik, hogy lehetséges a társadalmi szervezkedés egy típusát construálni, mely minden országra alkalmazható, ép úgy, mint a XVIII. századbeli francia bölcsészek kutatták a törvényhozás tökéletes típusának megállapítását.

S ha Hegel, Cousin, Carlyle, a lángelme nagy társadalmi erejét hangsúlyozzák, azt a socialismus ép úgy tagadja, mint az értelmiség erejét. Az államok élete szerintök egyedül a tömegtől függ.

Ebből következik, hogy ha egy egyén annyit ér, mint a másik, akkor egy 30 milliónyi lakosságú nemzet kétszer akkora hatalommal rendelkezik, mint egy 15 milliónyi állam.

Európában a különbség a születések és halálozások között évenként 3,200.000. Könnyű ebből megérteni, hogy a fentebbi elmélet szerint a politikai túlsúly azt az államot illeti, mely legtöbb részt vesz a szaporodásban, s mely legcsekélyebb arányban járul hozzá ahhoz a 960.000 egyénhez, a kik évenként Európából kivándorolnak. Oroszország születési fölöslege évenként 1,057.000, Németországa 545.000, Angliáé 447.000, Ausztria-Magyarországa 345.000, Olaszországa 261.000, Franciaországa csak 79.000, Spanyolorzága 61.000. Utánuk áll még Schweiz, Holland. Románia stb. Látnivaló, hogy a népesség szaporodása szempontjából az egyes országok közti különbség jelentékeny, s elég csak pár év is, hogy a különbözőség megsemmisítővé váljék. Ugyanis 23 és félnemzedék, azaz körülbelül 770 év után a kedvezményes faj tényleges száma kétszeresévé emelkedik a többieknek. Ez a csekély $\frac{1}{33}$ -nyi különbség elég, hogy az arány 1 : 3-má váljék. Ezeröttszáznegyvennyolcz év múlva pedig 1 : 4-gyé lesz. Az annakelőtte egyenlő két népfajból egyik 80, a másik 20%-át fogja alkotni a népességnek.

Érthető, minő fontossággal bír a sociologusra nézve a Malthus neve alatt ismert gazdaságtani elmélet pontos ismerete, mert habár lényegében módosult is az, azért sok szállal függ össze a darwinizmussal, biológiai vonatkozásaiban, s az evolutio-nizmussal sociológiai részében. Darwin maga volt az első, ki elismerte, hogy a „Fajok eredetéről“ írott műve nem más, mint az általa véletlenül olvasott Malthus-féle tannak a népesedés elveiről, általánosítása.

Malthus tudvalevőleg azt állítja, hogy a népességnek állandó irányzata van a létfentartási eszközök szaporodásával szaporodni, és ha a népesedést semmi akadály nem tartóztatja fel, akkor minden 25 évben megkétszereződik s időről időre geometriai progressióban emelkedik; továbbá, hogy a lakott föld jelenlegi helyzetéből indulva ki, a létfentartási eszközök csakis arithmetikai progressióban szaporodhatnak, s valóban az emberi faj szaporodását a természeti törvény állandó hatása tartja a létfentartási eszközök színvonalán, mely ellensúlyozólag hat a túlságos szaporodásra.

Ebből folyólag tételei a következők:

1. a népességet szükségkép a létfentartási eszközök korlátozzák;

2. a népesség változhatlanul szaporodik, valahol csak a létfentartási eszközök szaporodnak, ha csak hatályos és nyilvánvaló akadályok nem gátolják;

3. e különös akadályok és mindazok, melyek a terjeszkedési erőt fönnakasztva, a népességet a létfentartási eszközök színvonalára kényszerítik reducálódni, mindannyian három főforrásra vezethetők vissza, a *moral restraint*, a bűn és a nyomorra.

Áttér azután Fiamingo e tételek kritikájára. Hibáztatja, hogy Malthus hívei az ő elméletét egész betű szerint vették. Alig vettek figyelembe más fontos elemeket, melyek egy nép születési arányára befolyással lehetnek. Midőn Malthus tanainak abszolút értéket tulajdonítottak, azt képzelték, hogy hatásuk minden országban ugyanaz kell hogy legyen, s mivel az eredmények nem egyeztek, magában a tantételben ingott meg hitök.

Ez álláspont helytelensége eilen irányuló fejtegetéseit még folytatni fogja Fiamingo.

Indokoltnak tartjuk röviden még visszatérni a „*Contemporary Review*“ mult év deczemberi 348. számára is többrendbeli, részint politikai, részint bölcselemi vonatkozású cikkeiért. Ezek közé számítjuk egy exdiplomatának a békéről és a négyes szövetségről írott cikkét, mely Angliának a közép-európai béke-szövetséghez való csatlakozása feltételeiről szól (Peace and the Quadruple Alliance); továbbá lord *Hobhouse*-nak egy cikkét, mely (The position of the house of lords) az angol felsőház reformjával foglalkozik. Az angol felsőház ugyanaz a makacs, conservatív testület, mint a mi főrendiházunk; ép oly merev gátlója a reformmozgalmak érvényesülésének, s ezért *Hobhouse* oly irányú reformálását tartja kívánatosnak, hogy kétszeri visszavetés után szűnjék meg a felsőház ellenmondási joga akadályozni az alsóház által elfogadott javaslatok törvényerőre emelkedését. — *Emma Maria Caillard* a jó és rossz ismeretéről (The Knowledge of good and evil), *Seth* tanár pedig az abszoltnak egy új elméletéről (A new theory of the absolute) közöl tanulmányokat.

—n—r.
